

Α γρούσσα νόμου : η ρηματική κλίση της Τσακωνικής διαλέκτου

Ρήγα Στρατηγούλα
University of Patras (2018)

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή της ρηματικής κλίσης της τσακωνικής διαλέκτου, τόσο σε επίπεδο συγχρονικό, όπως προκύπτει μέσα από εκτεταμένη έρευνα πεδίου που διεξήγαγα στην περιοχή της Τσακωνιάς (πιο συγκεκριμένα στα χωριά Λεωνίδιο, Τυρός, Πραστός, Καστάνιτσα) όσο και σε επίπεδο διαχρονικό, όπως προκύπτει μέσα από τις διαθέσιμες γραπτές πηγές (ενδεικτικά Κωστάκης: 1951, 1989· Δέφνερ: 1923· Οικονόμου: 1870). Η έρευνα πεδίου στράφηκε σε φυσικούς ομιλητές που γνώριζαν τσακωνικά ως μητρική γλώσσα. Το δείγμα μου ήταν δεκαπέντε φυσικοί ομιλητές, εκ των οποίων οι εννέα ήταν άντρες και οι έξι γυναίκες. Η ηλικία τους ήταν άνω των 50 ετών. Το υλικό συνελέγη είτε με την χρήση ερωτηματολογίων είτε από αφηγήσεις.

Στο παρόν άρθρο αρχικά θα αναφερθώ σε κάποια ιστορικά στοιχεία για την τσακωνική διάλεκτο καθώς και σε κάποιους πιθανούς λόγους διατήρησης της. Στη συνέχεια θα μελετηθεί ο σχηματισμός της ρηματικής μορφολογίας με την παρουσία του βοηθητικού *ένι* 'είμαι' και τη μετοχή ενεστώτα του κυρίως ρήματος εκπεφρασμένη στα τρία γένη π.χ. *ένι κυλίχου-ου, -α, -ουντα*, 'τυλίγω' Κωστάκης (1951: 92). Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στο σχηματισμό του Μέλλοντα, όπου παρατηρείται έντονη επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής¹ *θα κυλίχου* 'θα τυλίγω' και θα δείξω την πληθώρα των κλιτικών επιθημάτων τα οποία συμπίπτουν με το παράδειγμα της κλίσης της.

Επίσης, θα επισημανθεί ο συνδυασμός της διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας π.χ. *ένι(i) έχ-ουντ-ε, έχ-ουντ-ε, έχ-ουντ-α κυλιθ-έ, -ά, -έ* με την ενδοπαραδειγματική ομοιομορφία π.χ. *ένι έχ-ουντ-α κυλιθ-έ*, ενικός αριθμός ουδέτερο, π.χ. *ένι(i) έχ-ουντ(-α) κυλιθ-έ*, πληθυντικός αριθμός ουδέτερο, για τις μετοχές του ενεστώτα. (Κωστάκης 1951· Ράλλη 2005· Βαξεβάνης 2012).

Τέλος θα μελετηθούν οι γενικοί και ειδικοί αρχαϊσμοί που διαθέτει το ρηματικό σύστημα της διαλέκτου, οι οποίοι διατυπώθηκαν και από τους φυσικούς ομιλητές. Ενδεικτικά αναφέρω τον αρνητικό τύπο *όνι*, την αύξηση *-ε-*, την παρουσία στην προστακτική *γ'* προσώπου, τον αόριστο ενεργητικής σε *-κ(α)-*. Ειδικοί αρχαϊσμοί δηλαδή καταλήξεις-κλιτικά επιθήματα του ρήματος σε *-αϊ-, -ωι-, -άνι-* (Κωστάκης 1951· Λιόσης 2010).

Λέξεις-κλειδιά: καταγωγή διαλέκτου, μεθοδολογία έρευνας, ρηματικό σύστημα, γενικοί και ειδικοί αρχαϊσμοί, ιδίωμα² Καστάνιτσας-Σίταινας.

1. Η καταγωγή της διαλέκτου

¹ Εφεξής ΚΝΕ

² Ο όρος ιδίωμα θα αναφέρεται μόνο σε ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις, για πρακτικούς λόγους.

Ήδη από τις πρώτες αναφορές στη διάλεκτο γίνεται λόγος για την αρχαιοελληνική της καταγωγή.

Τα τσακόνικα αποτελούν μία από τις πιο ιδιαίτερες και ενδιαφέρουσες περιπτώσεις νεοελληνικής διαλέκτου. Εμφανίζοντας εντυπωσιακές διαφορές από την κοινή νεοελληνική και τις υπόλοιπες διαλέκτους, ηχούν για αρκετούς, μη φυσικούς ομιλητές ως ένα είδος δυσνόητης, σχεδόν εξωτικής γλώσσας Τζιτζιλής (2000: 15).

Επιπρόσθετα, χαρακτηρίζεται ως αρχαιοπρεπής, αφού εν αντιθέσει με τις άλλες διαλέκτους δεν προέρχεται από την ελληνιστική κοινή αλλά θεωρείται απόγονος της αρχαίας δωρικής διαλέκτου της Λακωνίας. Έτσι σύμφωνα με τον Χορροκς (2011), η δωρική υπέστη διάσπαση από την οποία προήλθαν διάφορες δωρικές κοινές, μία εκ των οποίων είναι τα τσακόνικα. Ακόμα, σύμφωνα με τον Browning (1995), είναι πιθανό τον 6^ο αι. π.Χ να μιλιόταν στην περιοχή μια αρκετά δωρίζουσα κοινή γλώσσα, αν όχι η γνήσια δωρική.

Μετά τον 4^ο αι. π.Χ εξαιτίας του ολοένα αυξανόμενου γοήτρου τόσο της αττικής διαλέκτου όσο και της συγγενικής της ιωνικής, οι υπόλοιπες αρχαιοελληνικές διάλεκτοι αρχικά συρρικνώνονται και στη συνέχεια εξαφανίζονται. Περίπου τον 3^ο αι. π.Χ έως τον 3^ο αι. μ.Χ, δηλαδή κατά την ελληνιστική περίοδο, δημιουργείται μια κοινή γλώσσα, η ελληνιστική κοινή. Από αυτή, έχουν προέλθει οι σημερινές νεοελληνικές διάλεκτοι όπως η *Κρητική*, *Κυπριακή*, καθώς ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές, όπως η *Grico* και *Greco*, στη *N. Ιταλία*.

Η τσακόνικη διάλεκτος ομιλήθηκε και μιλιέται μέχρι και τις μέρες μας στην περιοχή της Τσακωνιάς. Η περιοχή της Τσακωνιάς γεωγραφικά καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής της Κυνουρίας, που με τη σειρά της βρίσκεται νοτιοανατολικά του νομού Αρκαδίας.

1.2 Οι λόγοι διατήρησης της διαλέκτου

Το ερώτημα πολλών μελετητών ήδη από 19^ο αιώνα ήταν πώς τα τσακόνικα κατάφεραν μέσα στο πέρασ του χρόνου να διατηρήσουν τον αρχαϊκό τους χαρακτήρα με πολλά στοιχεία από τη δωρική. Μεταξύ των πρώτων Ελλήνων μελετητών ενδεικτικά αναφέρω, τους Οικονόμου (1870), Χατζιδάκι (1892, 1905) και λίγο αργότερα τον Αναγνωστόπουλο (1924). Έχουν δοθεί διάφορες ερμηνείες κατά καιρούς πάνω σε αυτό το ερώτημα.

Σύμφωνα με μια πρώτη άποψη Άμαντος (1921), η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της περιοχής, δηλαδή το δύσβατο, άγονο και οι μεγάλοι ορεινοί όγκοι, απομόνωσαν τους Τσάκωνες καθιστώντας τους ασφαλείς, καθώς, δεν μπορούσαν να προσπελάσουν εύκολα οι εισβολείς. Αυτό μπορούμε και σήμερα να το παρατηρήσουμε με μια περιήγηση στα Τσακωνοχώρια που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της περιοχής της Τσακωνιάς, όπως είναι η *Σίταινα*, η *Καστάνισσα*, και ο *Πραστός*. Αξίζει εδώ να σημειωθεί, ότι το σύγχρονο Λεωνίδιο δημιουργήθηκε λίγα χρόνια πριν και μετά την καταστροφή του Πραστού από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ το 1826.

Κατά μία δεύτερη άποψη, που αναφέρει ο Κωστάκης (1951), ο εκχριστιανισμός των Τσακόνων έγινε μετά τον 9^ο αι. μ.Χ. με αποτέλεσμα ως ειδωλωλάτρες να αποφεύγουν τις προσμίξεις με άλλους πληθυσμούς, μένοντας απομονωμένοι.

Τρίτον, ένας άλλος παράγοντας που συντέλεσε σημαντικά στο γεγονός να είναι απομονωμένοι οι Τσάκωνες, ήταν, ότι η διάνοιξη δρόμων που να ενώνουν την Τσακωνιά με τις γύρω περιοχές έγινε περίπου τον 20^ο αιώνα.

Τέταρτον, οι ίδιοι οι Τσακωνες διασφάλισαν την επιβίωση της διαλέκτου τους. Οι γονείς μιλούσαν στα παιδιά τσακωνικά, έλεγαν παραμύθια στα τσακωνικά, τα βρέφη τα νανούριζαν στα τσακωνικά καθώς και μοιρολογούσαν στα τσακωνικά.

Παρά την έντονη επιβολή της Νέας Ελληνικής και της εντύπωσης που δημιουργήθηκε ότι τα τσακωνικά αποτελούν κατώτερη γλώσσα τόσο στη μικροκοινωνία του σχολείου όσο και στην ευρύτερη κοινωνία, τα τσακωνικά κατάφεραν να διατηρηθούν μέσα από το αξιόπαινο έργο, τόσο ντόπιων όσο και των μελετητών που ασχολήθηκαν με την καταγραφή τους.

Ουσιαστικά, λοιπόν, κυρίως γεωγραφικοί κι ύστερα κοινωνικοί λόγοι επέτρεψαν στη διάλεκτο να διατηρηθεί.

2. Μεθοδολογία

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο διεξήχθη η έρευνα. Παρουσιάζεται αναλυτικά η πηγή της έρευνας και η έρευνα πεδίου.

2.1 Πηγή Έρευνας

Στην πρώτη φάση της έρευνας επικεντρώθηκα στον εντοπισμό του βιβλιογραφικού πόρου, από τον οποίο θα αντλούσα το υλικό μου. Εδώ, αξίζει να αναφερθεί ότι η συμβολή των διαλεκτολογικών μελετών, όπως επισημαίνει κι ο Τζιτζιλής (2000), σε επίπεδο λεξιλογίου είναι ιδιαίτερα αξιόλογη. Ένα από τα πιο σημαντικά διαλεκτικά λεξικά είναι το *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. Τη σύνταξή του επιμελήθηκε ο Θ.Π. Κωστάκης και εκδόθηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1986. Πρόκειται για ένα λεξικό, το οποίο κυρίως λόγω της έκτασής του-αποτελείται από τρεις τόμους-και μας δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης σε ένα μεγάλο αριθμό λημμάτων. Η συλλογή των λημμάτων, όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό μέρος του εν λόγω λεξικού, προέρχεται από παλαιά χειρόγραφα, λεξικά καθώς και από την έρευνα πεδίου που ο ίδιος πραγματοποίησε κατά τη διάρκεια των επισκέψεων του σε όλα τα χωριά της Τσακωνιάς, και σε άλλες περιοχές, ώστε να εντοπίσει ομιλητές από την τσακωνική κοινότητα της Προποντίδα. Συγκεκριμένα, το έργο του συγκεντρώνει το Αρχείο του Οικονόμου, δημοσιευμένο και αδημοσίετο υλικό του Δέφνερ και την έρευνα του Pernot.

Επιπλέον, μελετήθηκε *Η Γραμματική της Τσακωνικής Διαλέκτου (Περιφέρεια Λεωνιδίου- Πραστού)*, 1999, του Θ.Π. Κωστάκη, *η Γραμματική της Τσακωνικής Διαλέκτου (1870)*, του Θεόδωρου Οικονόμου και *το Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου (1923)*, του Μιχαήλ Δέφνερ.

2.2 Έρευνα Πεδίου

Στη συνέχεια, η έρευνα στράφηκε στους φυσικούς ομιλητές ώστε να καταγραφεί το ρηματικό σύστημα της τσακωνικής διαλέκτου συγχρονικά.

Οι φυσικοί ομιλητές που συμμετείχαν στην έρευνα πεδίου μιλούσαν τα τσακωνικά από την παιδική τους ηλικία και όπως οι ίδιοι ανέφεραν τα έμαθαν, από τους γονείς τους. Αυτό αποτέλεσε το κύριο κριτήριο της συλλογής του δείγματος των ομιλητών.

Αρχικά λοιπόν, επειδή η ίδια δεν γνώριζα τα τσακωνικά (παρά μόνο ελάχιστες λέξεις), σχημάτισα προτάσεις στα νέα ελληνικά και τους ρωτούσα, πώς θα το έλεγαν στα τσακωνικά.

Επικεντρώθηκα κυρίως στο σχηματισμό του ρήματος και προσπάθησα μέσα στις προτάσεις των νέων ελληνικών να σχηματίζονται, όλα τα πρόσωπα και όλοι οι χρόνοι της ενεργητικής και της παθητικής φωνής, ώστε να διαπιστώσω πως αποτυπώνονται στη διάλεκτο. Ενδεικτικά αναφέρω κάποια παραδείγματα :

- (1) α. ‘Ερχόμασταν κάθε χρόνο στο Λεωνίδιο’. Εμαϊ παρίντε κάθε χρόνοε τθον Αγγελίδι’.
- β. ‘Χθες ήταν Λαμπρή και ο Γιάννης έφαγε πολύ φαϊ’. Επθερι έκι Αμπρία τσαι ο Γιάννη εφαήτσε πρεσσού.
- γ. ‘Στρώσε το τραπέζι’. Στρούε το τραπέζι.
- δ. ‘Χθες μάλωσα με την Μαρία’. Επθερι εμαούκα με τα Μαρούα.

Ξεκίνησα την ερευνά μου από το Λεωνίδιο. Εκεί κατέγραφα έξι ομιλητές ηλικίας άνω των 60 χρόνων. Ο τόπος συνάντησης μας αποτελούσε κυρίως το καφενείο και έπειτα όταν αποχτήθηκε οικειότητα με τους ομιλητές το σπίτι.

Επισκέφτηκα τα γύρω Τσακωνοχώρια. Στον Πραστό, κατέγραφα τρεις φυσικούς ομιλητές ηλικίας άνω των 70, στην Καστάνιτσα τρεις ηλικίας άνω των 50, και τέλος στον Τυρό, τρεις ηλικίας άνω των 60.

Αξίζει να αναφέρω ότι, οι παραπάνω αριθμοί των φυσικών ομιλητών σε καμία περίπτωση δεν δηλώνουν ότι είναι οι μόνοι, εναπομείναντες ομιλητές των τσακώνικων.

Τα εργαλεία που χρησιμοποίησα στην ερευνά μου ήταν χαρτί, μολύβι καθώς και την εφαρμογή της ηχογράφησης του κινητού μου. Πάντα ενημέρωνα τους συνομιλητές μου, ότι θα τους ηχογραφήσω και το υλικό θα χρησιμοποιηθεί για προσωπική μου χρήση. Η ηχογράφηση με βοήθησε πολύ, καθώς είχα τη δυνατότητα να ξανακούσω τη συνομιλία και να επικεντρωθώ στα ρήματα που διατυπώθηκαν.

Επιπλέον, όταν συναντούσα το συνομιλητή/τρια πρώτη φορά, συνήθως υπήρχε ένα ενδιάμεσο άτομο, όπως ορίζεται στην έρευνα πεδίου, που γνώριζε προσωπικά το συνομιλητή μου και στην αρχή με παρουσίαζε σ’ αυτόν.

Κατά την εξέλιξη της ερευνάς μου άρχισα να μαθαίνω τσακόνικα με αποτέλεσμα η συνομιλία να μην περιορίζεται πλέον στο στενό πλαίσιο της ερωτό-απάντησης και οι συνομιλητές μου να αρχίσουν να μου διηγούνται ιστορίες. Τις ιστορίες αυτές καθώς και μια συνομιλία ομιλητών στον Πραστό τις ηχογράφησα και κατά την απομαγνητοφώνησή τους επικεντρώθηκα στο σχηματισμό του ρήματος.

3. Το ρηματικό σύστημα της Τσακόνικης διαλέκτου

3.1 Αναλυτικός σχηματισμός του ρήματος στην Ενεργητική φωνή

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετηθεί ο σχηματισμός του ρήματος στη διάλεκτο.

Παρατηρείται ότι, το ρήμα στα τσακόνικα σχηματίζεται με την παρουσία του βοηθητικού ρήματος *ένι‘είμαι* και τη μετοχή ενεστώτα του εκάστοτε ρήματος εκπεφρασμένη στα τρία γένη π.χ. *ένι κυλίχ-ου,-α,-ουντα*, *‘τυλίγω³*, Κωστάκης (1951: 92). Ο σχηματισμός αυτός εκφράστηκε και από τους φυσικούς ομιλητές. Με το συνδυασμό λοιπόν, του Μεσαιωνικού τύπου *ένι‘είμαι* και της μετοχής ενεστώτα στα τρία γένη, παρατηρούμε, ότι στα τσακόνικα ο σχηματισμός του ρήματος συνδυάζει

³ όπου το -τ- τρέπεται σε -κ- στη διάλεκτο.

τόσο στοιχεία της Αρχαίας Ελληνικής, δηλαδή έχουμε την παρουσία ενός ονοματικού συστήματος, όσο και της Νέας Ελληνικής με τον μεσαιωνικό τύπο *ένι<έμι<ήμι* Χατζιδάκης (1905: 367).

Η χρήση της μετοχής στη διάλεκτο είναι συχνότερη από ότι ο γερουνδιακός τύπος της ΚΝΕ π.χ. *πηγαίνοντας, τρώγοντας, πίνοντας* (Κωστάκης 1951: 93' Ράλλη 2005).

Επιπλέον, στα τσακωνικά υπάρχουν σύνθετες μορφές του ενεστώτα και του παρατατικού, ένα χαρακτηριστικό που τα ξεχωρίζει, όχι μόνο από τις υπόλοιπες νεοελληνικές διαλέκτους, αλλά και από τις περισσότερες γλώσσες Haspelmath (1998). Ο μόνος χρόνος που σχηματίζεται μονολεκτικά είναι ο αόριστος Κωστάκης (1951: 93). Στο παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται ο αναλυτικός σχηματισμός του Ενεστώτα, του Παρατατικού και του Αορίστου στη διάλεκτο.

Ενεργητική Φωνή		
Οριστική Έγκλιση		
Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος
Έν ⁴ -ι κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Έμα κυλίχ-ου, -α,-ουντα	Εκυλί-α
Έσι κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Έσα κυλίχ-ου, -α,-ουντα	Εκυλί-ερ-ε ⁵
Ένν ⁶ κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Έκ-ι κυλίχ-ου, -α,-ουντα	Εκυλί-ε
Έμε κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Έμ-αϊ κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Εκυλί-αμ-ε
Έτθ ⁷ ε κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Έτθ-αϊ κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Εκυλί-ατ-ε
Είνι κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	⁸ Ηγκ-ι(αϊ) κυλίχ-ου, κυλίχ-α, κυλίχ-ουντα	Εκυλί-αϊ

Πίνακας1: Αναλυτικός σχηματισμός Ενεστώτα, Παρατατικού, Αορίστου

Ως προς τον σχηματισμό του Μέλλοντα, παρατηρείται ιδιαίτερα έντονη επίδραση της ΚΝΕ. Σε αντίθεση με τον τύπο π.χ. *έθα κυλίχου*, δηλαδή *ένι + θα*, που απαντάται στις γραπτές πηγές (Κωστάκης 1951' Λιόσης 2010) και ο οποίος στην έρευνά μου δεν επιβεβαιώθηκε από κανέναν ομιλητή, πλέον προκύπτει ότι όλοι οι ομιλητές χρησιμοποιούν συστηματικά τον τύπο *θα κυλίχου* 'θα τυλίγω'. Επιπρόσθετα, η επίδραση της ΚΝΕ στη διάλεκτο αποτυπώνεται και στην πληθώρα κλιτικών επιθημάτων, κυρίως στο μέλλοντα, τα οποία συμπίπτουν με το παράδειγμα της κλίσης της π.χ. *θα κυλίχει, θα*

⁴ [eni cilixu-cilixa-cilixuda]

⁵ Σύμφωνα με τη Ράλλη (1988), το μόρφημα του παρελθόντος (με τη μορφή του -α- ή του -ε-, π.χ. *έγραφ-α-θ, έγραφ-ε-ς*) πρέπει να διαχωρίζεται από το μόρφημα των χαρακτηριστικών του προσώπου και του αριθμού.

⁶ [eni cilixu-cilixa-cilixuda]

⁷ [ετ^h-e]

⁸ Οι περισσότεροι φυσικοί ομιλητές χρησιμοποίησαν τον τύπο π.χ. *ήγκι*.

κυλίχομε, θα κυλίχετε ‘θα τυλίγει’, ‘θα τυλίγουμε’, ‘θα τυλίγετε’. Στον παρακάτω πίνακα αναφέρεται ο αναλυτικός σχηματισμός του συνοπτικού-εξακολουθητικού Μέλλοντα και του μη συνοπτικού-στιγμιαίου Μέλλοντα.

Ενεργητική Φωνή	
Οριστική Έγκλιση	
Συνοπτικός Μέλλοντας	Μη Συνοπτικός Μέλλοντας
Θα κυλίτς-ου	Θα κυλίχ-ου
Θα κυλίτς-ερ-ε	Θα κυλίχ-ερ-ε
Θα κυλίτς-ει	Θα κυλίχ-ει
Θα κυλίτς-ομε	Θα κυλίχ-ομε
Θα κυλίτς-ετε	Θα κυλίχ-ετε
Θα κυλίτς-ωϊ	Θα κυλίχ-ωι

Πίνακας2: Αναλυτικός σχηματισμός Συνοπτικού και Μη συνοπτικού Μέλλοντα

Ο Παρακείμενος στα τσακόνικα σχηματίζεται με το βοηθητικό ρήμα *ένι‘είμαι*, τη μετοχή ενεστώτα του ρήματος *έχω* στα τρία γένη, δηλαδή *έχ-ου*, *έχ-α* *έχ-ουντα*, και το ρήμα, αλλά σε μορφή ρηματικού επιθέτου π.χ. *κυλιτθ-έ,-ά,-έ⁹*.

Αντίστοιχα με τον παρακείμενο σχηματίζεται και ο Υπερσυντέλικος στα τσακόνικα με τη διαφορά ότι το βοηθητικό ρήμα *ένι‘είμαι*, βρίσκεται σε χρόνο Παρατατικό. Ο αναλυτικός σχηματισμός παρατηρείται στον παρακάτω πίνακα.

Ενεργητική Φωνή	
Οριστική Έγκλιση	
Παρακείμενος	Υπερσυντέλικος
Ένι-ι <i>έχ-ου</i> , <i>έχ-α</i> , <i>έχ-ουντα</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ	Έμ-α <i>έχ-ου</i> , <i>έχ-α</i> , <i>έχ-ουντα</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ
Έσ-ι <i>έχ-ου</i> , <i>έχ-α</i> , <i>έχ-ουντα</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ	Έσ-α <i>έχ-ου</i> , <i>έχ-α</i> , <i>έχ-ουντα</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ
Ένν-ι <i>έχ-ου</i> , <i>έχ-α</i> , <i>έχ-ουντα</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ	Έκ-ι <i>έχ-ου</i> , <i>έχ-α</i> , <i>έχ-ουντα</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ
Έμ-ε <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ(-α)</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ	Έμ-αϊ <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-α</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ
Έτθ-ε <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ(-α)</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ	Έτθ-αϊ <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-α</i> κυλιτθ-έ,-ά,-έ
Είν-(ι) <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ(-α)</i> κυλιτθέ,-ά,-έ	Έγκ-ι(αϊ) <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-ε</i> , <i>έχ-ουντ-α</i> κυλιτθέ,-ά,-έ

Πίνακας3: Αναλυτικός σχηματισμός Παρακειμένου και Υπερσυντέλικου

⁹ [cilit^he-a-e]

Στη συνέχεια ο συντελεσμένος Μέλλοντας στη διάλεκτο σχηματίζεται με το μόριο *θα*, το ρήμα *έχω*, το οποίο κλίνεται, και το ρηματικό επίθετο.

Ενεργητική Φωνή
Οριστική Έγκλιση
Συντελεσμένος Μέλλοντας
Θα έχ-ου κυλιθ-έ,-ά,-έ
Θα έχ-ερ(-ε) κυλιθ-έ,-ά,-έ
Θα έχ-ει κυλιθ-έ,-ά,-έ
Θα έχ-ομε κυλιθ-έ,-ά,-έ
Θα έχ-ετε κυλιθ-έ,-ά,-έ
Θα έχ-ωι κυλιθ-έ,-ά,-έ

Πίνακας4:Αναλυτικός σχηματισμός συντελεσμένου Μέλλοντα

Ενώ η Υποτακτική στη διάλεκτο σχηματίζεται με το μόριο *να* και το ρήμα.

Ενεργητική Φωνή	
Υποτακτική Έγκλιση	
Ενεστώτα	Αορίστου
Να κυλίχ-ου	Να κυλίτς-ου
Να κυλίχ-ερ(-ε)	Να κυλίτς-ερ(-ε)
Να κυλίχ-ει	Να κυλίτς-ει
Να κυλίχ-ομε	Να κυλίτς-ομε
Να κυλίχ-ετε	Να κυλίτς-ετε
Να κυλίχ-ωι	Να κυλίτς-ωι

Πίνακας5:Αναλυτικός σχηματισμός υποτακτικής Ένεστώτα και Αορίστου

Ως προς το σχηματισμό της Προστακτικής παρατηρείται η ύπαρξη γ' πρόσωπου στον ενικό και στον πληθυντικό. Επιπρόσθετα σύμφωνα με τον Κωστάκη (1951: 99-100) αναφέρεται ότι το μόριο *άνε* 'ας' συνοδεύει το γ' πρόσωπο, π.χ. *άνε κυλίχει, άνε κυλίχωι*. Κάτι τέτοιο όμως δεν καταγράφηκε στο λόγο των φυσικών ομιλητών. Όταν ρωτήθηκαν, το σύνδεσαν με το υποθετικό *αν*. Ενώ κάποιοι χρησιμοποίησαν τον τύπο *χάγγε* 'άντε'.

Ενεργητική Φωνή	
Προστακτική Έγκλιση	
Ενεστώτα	Αορίστου
Κύλιχ-ε (β' ενικό)	Κυλίτς-ε (β' ενικό)
Κυλίχ-ει	Κυλίτς-ει
Κυλίχ-ετε (β' πληθυντικό)	Κυλίτς-ετε (β' πληθυντικό)
Κυλίχ-ωι	Κυλίτς-ωι

Πίνακας6:Αναλυτικός σχηματισμός προστακτικής Ένεστώτα και Αορίστου

3.2 Αναλυτικός σχηματισμός του ρήματος στην Παθητική φωνή

Ο Ενεστώτας στη διάλεκτο σχηματίζεται με τη μετοχή ενεστώτα του κυρίως ρήματος (σε παθητική φωνή) στα τρία γένη και το βοηθητικό ρήμα *ένι* 'είμαι'. Ωστόσο παρατηρείται, μια αντιστροφή σε σχέση με την ενεργητική φωνή στο σχηματισμό του ρήματος. Συνήθως, αυτή η αντιστροφή στο σχηματισμό του ρήματος χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η πλήρης κατάφαση. Αξίζει να τονιστεί ότι, από τους φυσικούς ομιλητές καταγράφηκε και ο σχηματισμός του ρήματος π.χ. *ένι κυλιχούμενε* 'είμαι τυλιγμένος'. Η παρουσία του -ρ- στο σχηματισμό του ρήματος είναι καθαρά, για λόγους ευφωνίας, και δεν πρέπει να συγχέεται με τον ρωτακισμό που διαθέτει η διάλεκτος. Τέλος, σύμφωνα με τον Οικονόμου (1870: 32) σημειώνεται ότι το -ρ- είναι ευφωνικό. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται ο αναλυτικός σχηματισμός του Ενεστώτα, του Παρατατικού και του Αορίστου στη διάλεκτο.

Παθητική Φωνή		
Οριστική Έγκλιση		
Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος
Κυλιχ-ούμεν-ε, -μέν-α, -μεν-ε (ρ) έν-ι	Κυλιχ-ούμεν-ε, -μέν-α, μεν-ε (ρ) έμ-α	Εκυλί-μ-α
Κυλιχ-ούμεν-ε, -μέν-α, -μεν-ε (ρ) έσ-ι	Κυλιχ-ούμεν-ε, -μέν-α, μεν-ε (ρ) έσ-α	Εκυλίθ-ερ(-ε)
Κυλιχ-ούμεν-ε, -μέν-α, -μεν-ε (ρ) ένν-ι	Κυλιχ-ούμεν-ε, -μέν-α, μεν-ε (ρ) έκ-ι	Εκυλίθ-ε
Κυλιχ-ουμένν-οι, - μένν-οι, -ούμεν-α (ρ) έμ-ε	Κυλιχ-ουμένν-οι, - μένν-οι, -ούμεν-α (ρ) έμ-αϊ	Εκυλί-μ-αϊ
Κυλιχ-ουμένν-οι, - μένν-οι, -ούμεν-α (ρ) έθ-ε	Κυλιχ-ουμένν-οι, - μένν-οι, -ούμεν-α (ρ) έθ-αϊ	Εκυλίθ-ατ-ε
Κυλιχ-ουμένν-οι, - μένν-οι, -ούμεν-α (ρ) είν-ι	Κυλιχ-ουμένν-οι, - μένν-οι, -ούμεν-α (ρ) ήγκ-ι(αϊ)	Εκυλίθ-αϊ

Πίνακας7: Αναλυτικός σχηματισμός Ενεστώτα, Παρατατικού και Αορίστου

Οι παρακάτω πίνακες αναφέρονται στο σχηματισμό του συνοπτικού-εξακολουθητικού Μέλλοντα, του μη συνοπτικού-στιγμαϊού Μέλλοντα, του Παρακειμένου και του Υπερσυντέλικου.

Παθητική Φωνή	
Οριστική Έγκλιση	
Συνοπτικός Μέλλοντας	Μη Συνοπτικός Μέλλοντας
Θα κυλιθ-ού	Θα κυλιχ-ούμα
Θα κυλιθ-είρ-ε	Θα κυλίχ-ισου
Θα κυλιθ-εί	Θα κυλίχ-ηται
Θα κυλιθ-ούμε	Θα κυλιχ-ούμαϊ
Θα κυλιθ-είτε	Θα κυλίχ-ητθε
Θα κυλιθ-ούννι	Θα κυλίχ-ονται

Πίνακας8: Αναλυτικός σχηματισμός Συνοπτικού και Μη συνοπτικού Μέλλοντα

Παθητική Φωνή	
Οριστική Έγκλιση	
Παρακειμένος	Υπερσυντέλικος
Έν-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ	Έμ-α κυλιθ-έ,-ά,-έ
Έσ-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ	Έσ-α κυλιθ-έ,-ά,-έ
Ένν-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ	Έκ-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ
Έμ-ε κυλιθ-οί,-οί,-ά	Έμ-αϊ κυλιθ-οί,-οί,-ά
Έτθ-ε κυλιθ-οί,-οί,-ά	Έτθ-αϊ κυλιθ-οί,-οί,-ά
Είν-ι κυλιθ-οί,-οί,-ά	Έγκ-ι(αϊ) κυλιθ-οί,-οί,-ά

Πίνακας9: Αναλυτικός σχηματισμός Παρακειμένου και Υπερσυντέλικου

Επιπλέον οι Ράλλη, Μελισσαροπούλο και Τσολακίδης (2007: 361-372) αναφέρουν ότι, όλες οι νεοελληνικές διάλεκτοι σχηματίζουν τον παρακειμένο με την παθητική μετοχή και όχι με τον απαρεμφατικό τύπο όπως η ΚΝΕ. Στα τσακωνικά, έχουμε την παρουσία του βοηθητικού ρήματος *ένι* 'είμαι' και του ρηματικού επιθέτου του ρήματος. Τέλος στους παρακάτω πίνακες αναλύεται ο σχηματισμός του συντελεσμένου Μέλλοντα, της Υποτακτικής και της Προστακτικής στη διάλεκτο.

Παθητική Φωνή	
Οριστική Έγκλιση	
Συντελεσμένος Μέλλοντας	
Θα έν-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ	
Θα έσ-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ	
Θα ένν-ι κυλιθ-έ,-ά,-έ	
Θα έμ-ε κυλιθ-οί,-οί,-ά	
Θα έτθ-ε κυλιθ-οί,-οί,-ά	
Θα είν-ι κυλιθ-οί,-οί,-ά	

Πίνακας10: Αναλυτικός σχηματισμός Συντελεσμένου Μέλλοντα

Παθητική Φωνή	
Υποτακτική Έγκλιση	
Ενεστώτα	Αορίστου
Να κυλιχ-ούμα	Να κυλιθ-ού
Να κυλίχ-ισου	Να κυλιθ-είρ(-ε)
Να κυλίχ-ηται	Να κυλιθ-εί
Να κυλιχ-ούμαϊ	Να κυλιθ-ούμε
Να κυλίχ-ητθε	Να κυλιθ-είτε
Να κυλίχ-ονται	Να κυλιθ-ούννι

Πίνακας11: Αναλυτικός σχηματισμός υποτακτικής Ένεστώτα και Αορίστου

Προστακτική Έγκλιση	
Ενεστώτα	Αορίστου
Κυλίχ-ισου	Κυλίτς-ου
Κυλίχ-ηται (β' ενικό)	Κυλιτθ-εί (β' ενικό)
Κυλίχ-ητθε (β' πληθυντικό)	Κυλιτθ-είτε (β' πληθυντικό)
Κυλίχ-ονται	Κυλιτθ-ούννι

Πίνακας12: Αναλυτικός σχηματισμός προστακτικής Ένεστώτα και Αορίστου

3.3 Υποθετική έγκλιση

Σύμφωνα με τον Κωστάκη (1951: 99 -106) σημειώνεται ότι στα τσακόνικα έχουμε την ύπαρξη υποθετικής έγκλισης, δηλαδή δυνητικής. Διατυπώνονται οι παρακάτω τύποι :

- (2) α. (ε)θάκια κυλίχου (ενεστώτα ενεργητικής)
 β. (ε)θάκια κυλίτσου (αορίστου ενεργητικής)
 γ. (ε)θάκια έχου κυλιτθ-έ,-ά,-έ (μέλλοντα πρότερου ενεργητικής)
 δ. (ε)θάκια κυλιχούμα (ενεστώτα παθητικής)
 ε. (ε)θάκια κυλιτθού (αορίστου παθητικής)
 στ.(ε)θάκια έμα κυλιτθ-έ,-ά,-έ (μέλλοντα πρότερου παθητικής)

Ο Κωστάκης σημειώνει ότι, το (ε) είναι το βοηθητικό ρήμα *ένι* 'είμαι' και ο τύπος *θακια* αποτελείται από το μόριο *θα* και το *έκι* (γ' πρόσωπο του *ένι* στον παρατατικό).

Οι παραπάνω τύποι ρωτήθηκαν στους φυσικούς ομιλητές, μέσα από προτάσεις και δεν τους αναγνώρισαν ή προέβησαν σε διορθώσεις. Επίσης η χρήση του τύπου *θάκια* εντοπίστηκε κυρίως στις περιοχές Μέλινα και Τυρό με τη μορφή πρότασης π.χ. *θάκια παρίμα να ντ' ορήνου, αν έσα τθα χώρα* 'θα ερχόμουν να σε βλέπω αν ήσουν στο χωριό'.

4. Κατηγοριοποίηση των ρημάτων της διαλέκτου

Λόγω του περιφραστικό σχηματισμό του ρήματος, δεν παρατηρείται κάποια διαφοροποίηση των κλιτικών επιθημάτων του ενεστώτα και του παρατατικού π.χ. *ένι κυλίχ-ου,-α,-ουντα* 'τύλιγω' στον ενεστώτα και *έμα κυλίχ-ου,-α- ουντα* 'τύλιγα' στον παρατατικό. Έτσι δεν έχει ουσία η κατάταξη των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις αφού δεν παρατηρείται κάποια διαφορά στη μορφή της κλίσης των ρημάτων Ράλλη (2005).

Ωστόσο για την καλύτερη κατανόηση και καταγραφή των ρημάτων στην τσακόνικη διάλεκτο, αυτά μπορούν χωριστούν σε τέσσερις ομάδες σύμφωνα με τον σχηματισμό του ενεστώτα και του αορίστου και αυτές είναι :

- (3) α. Ρήματα μεταβατικά με κατάληξη *-ίχου,-/ixu/* που σχηματίζουν τον αόριστο σε *-'ία'-/ia/* : *'κρεμαλίχου* /*kremalixu*/(*κρεμά*)- *'εκρεμαλία* , *'περαϊχου* /*peraixiu*/(*περνά*)- *'επεραϊά* , *'ποκίχου* /*rocixu*/(*ποτίζω*)- *'εποκία* '.
 β. Ρήματα με χαρακτήρα χειλικό : *'αλείφου* /*alifu*/(*αλείφω*)- *'αλείβα* ', *'κρέφου* /*krefu*/(*κλέβω*)- *'εκρέβα* ', *'πάφου* /*rafu*/(*παύω*)- *'επαύα* '.

- γ. Ρήματα με χαρακτήρα λαρυγγικό : ‘ανταμούγκου’/adamuk^hu/(ανταμώνω)-
‘ανταμούκα’, ‘μαζούγκου’/mazuk^hu/(μαζεύω)- ‘εμαζούκα’,
‘απρούγκου’/aruk^hu/(απλώνω)- ‘απρούγκα’/aruk^ha/.
- δ. Ρήματα με κατάληξη –‘γγου’-,/ηυ/ : ‘μαγερέγγου’/majereηu/(μαγειρεύω)-
‘εμαγερέα’, ‘χορέγγου’/xoreηu/(χορεύω)- ‘εχορέα’,
‘παινέγγου’/pepeηu/(παινέω)- ‘επαινέα’.

5. Αρχαϊσμοί στην τσακωνική διάλεκτο που αφορούν το ρηματικό σύστημα.

Μελετώντας λοιπόν, το ρηματικό σύστημα της τσακωνικής μπορούν να παρατηρηθούν πολλοί αρχαϊσμοί.

Για την καλύτερη αποτύπωση των αρχαϊσμών της διαλέκτου στο ρηματικό σύστημα αυτοί κατηγοριοποιήθηκαν σε δύο κατηγορίες : τους γενικούς αρχαϊσμούς και τους ειδικούς αρχαϊσμούς.

5.1 Γενικοί αρχαϊσμοί της διαλέκτου ως προς το ρηματικό της σύστημα

- (i) Ο συνδυασμός του βοηθητικού ρήματος *ένι* και της μετοχής. Παρατηρείται λοιπόν, ένα ισχυρό ονοματικό σύστημα σε ρηματικό περιβάλλον κάτι που δεν συμβαίνει σε καμία περίπτωση στην ΚΝΕ.
- (ii) Τα Τσακωνικά σχηματίζουν την άρνηση του ρήματος με την παρουσία αρνητικού τύπου π.χ. *όνι κυλίχου* ‘δεν τυλίγω’. Έτσι διατηρείται στην αρχική μορφή το μόριο *ου*, στο γ’ πληθυντικό πρόσωπο του βοηθητικού *ένι* (*ούγκιαϊ*), και η μορφή *ο* στα υπόλοιπα πρόσωπα π.χ. *όνι, όσι, όννι* ‘δεν είμαι, δεν είσαι, δεν είναι’ Η. Pernot (1934: 295). Αυτό που διαπιστώθηκε, μέσα από τις προτάσεις που δόθηκαν στους φυσικούς ομιλητές, είναι ότι χρησιμοποιούν τον αρνητικό τύπο στους χρόνους που είναι περιφραστικοί, ενώ στον αόριστο πολλές φορές και κυρίως από νεότερους ομιλητές χρησιμοποιήθηκε το *δεν*. Αυτό πιθανότητα, μας δείχνει την επίδραση που έχει στα τσακωνικά η ΚΝΕ, ειδικότερα σε μικρότερης ηλικίας άτομα.
- (iii) Η αύξηση *-ε-* στον αόριστο της ενεργητικής και παθητικής φωνής. Παρατηρείται ότι η συλλαβική αύξηση *-ε-* στον αόριστο είναι συστηματική και δεν εξαρτάται από την θέση του τόνου όπως συμβαίνει στην ΚΝΕ, που η ρηματική αύξηση αποτελεί μορφολογικό φαινόμενο Ράλλη (2005). Επιπλέον η αύξηση στους παρελθοντικούς χρόνους (παρατατικός, αόριστος) είναι μόρφωμα της ρηματικής κλίσης του ρήματος. Υπάρχει στους ρηματικούς τύπους των συγκεκριμένων χρόνων για να δηλώνει το χαρακτηριστικό του παρελθόντος. Υπό αυτό το πρίσμα, η αύξηση συνιστά αρχαϊσμό στη διάλεκτο.

- (iv) Στην προστακτική του ενεστώτα και του αορίστου, ενεργητικής και παθητικής φωνής, παρατηρούμε την παρουσία τρίτου προσώπου π.χ. *κυλίχει, κυλίχων, κυλίτσει, κυλίτσω* κάτι που συνέβαινε και στα αρχαία ελληνικά.
- (v) Η ύπαρξη του ρωτακισμού, όπου το *-ς-* τρέπεται σε *-ρ-*. Ο E. Bourguet (1927: 120) σημειώνει, ότι η πρώτη επιγραφή στην οποία συναντάμε το φαινόμενο του ρωτακισμού είναι το 120 μ.Χ., επί Αδριανού. Σύμφωνα με τον Κωστάκη (1951: 39) στα τσακόνικα σημειώνεται ρωτακισμός και στο β' ενικό του αορίστου, ενεργητικού και παθητικού, όπου, στην κατάληξη *-εσ-* προστέθηκε το τελικό *-ε-* αναλογικά κατά το β' πληθυντικό, οπότε το *-ς-* βρέθηκε μεταξύ δύο φωνηέντων και τράπηκε σε *-ρ-*. Κατά το β' πληθυντικό π.χ. *εκυλίετε* σχηματίστηκε και το β' ενικό *εκυλίεις* με την προσθήκη του *-ε-* σχηματίστηκε ως *εκυλίειρε*. Επιπλέον, μπορούμε να διατυπώσουμε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το φαινόμενο είναι μορφοφονολογικό. Τέλος, το κλιτικό επίθημα *-ερ(-ε)-* το συναντάμε σε όλους τους χρόνους που σχηματίζουν το κλιτικό τους παράδειγμα χωρίς την παρουσία της μετοχής και του βοηθητικού ρήματος.
- (vi) Αόριστος σε *-κ-*. Κάποια ρήματα της διαλέκτου σχηματίζουν τον αόριστο σε *-κα* π.χ. *οράκα'είδα', εζάκα'εδιάβηκα- πέρασα', εδάκα'κάηκα'*. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί αρχαϊσμό, διότι αόριστο σε *-κ-* παρατηρούμε και στην Αρχαία Ελληνική π.χ. *έδωκα*. Τέλος, αόριστο σε *-κ-* συναντάμε και σε άλλες διαλέκτους όπως τα *Καππαδοκικά, τα Επτανησιακά Ιδιώματα και κάποια από τα βόρεια ιδιώματα π.χ. στη Λέσβο* (χωρίς την παρουσία της αύξησης στο Β. Ιδίωμα).
- (vii) Ρήματα με κατάληξη *-κχου, /kʰu/< -ίσκω, σκω*, όπως *αρίκχου/arikʰu/'λαμβάνω', ερίκχου/erikʰu/'ευρίσκω', ίκχου/ikʰu/'ίσχω, κρατ-ώ', φερίκχου/ferikʰu/'φέρω'*, αποτελούν αρχαϊσμοί για τη διάλεκτο. Τα ρήματα σε *-ίσκω* τα συναντάμε στη Μακεδονία, Θράκη, Καππαδοκία, Λυκαονία (Σύλλη), Κύπρο και Ν. Ιταλία, (H. Pernot 1934: 256-59 Γ. Χατζιδάκις 1905:299-30).
- (viii) Τα ρήματα *παρίου (ρ) ένι'έρχομαι' και φερίκχου(ρ) ένι'φέρω'/ferikʰu/* αποτελούν αρχαϊσμοί για τη διάλεκτο. Το ρήμα *παρίου (ρ) ένι* σχηματίζει τον αόριστο σε *εκάνα'ήρθα'*, από το αρχαίο ρήμα *ικάνω*, και το μέλλοντα π.χ. *θα μόλου'θα έρθω'*, από το αρχαίο ρήμα *βλώσκω, μόλω*. Το ρήμα *φερίκχου (ρ) ένι/ferikʰu/* σχηματίζει τον αόριστο σε *ενέγκα* σαν το αρχαίο ρήμα *φέρω- ήνεγκα* (στον αόριστο).

Στα παραπάνω ρήματα παρατηρείται το φαινόμενο της υποκατάστασης (suppletion) όπου κάποιοι από τους κλιτούς τύπους μιας λέξης απουσιάζουν. Έτσι, στην θέση τους εμφανίζονται υποκατάστατες μορφές, τύποι που να ανήκουν στο ίδιο λέξημα, αλλά δεν εμφανίζουν φωνολογική ομοιότητα με αυτό, δηλαδή δεν προέρχονται από το ίδιο θέμα,

τουλάχιστον συγχρονικά. Τέλος, η υποκατάσταση οφείλεται κυρίως σε διαχρονικούς λόγους και δεν ερμηνεύεται συγχρονικά.

5.2 Ειδικοί αρχαϊσμοί στο ρηματικό σύστημα.

Στους ειδικούς αρχαϊσμούς κατατάχτηκαν τα κλιτικά επίθηματα που παρατηρήθηκαν στο ρήμα, τα οποία απομακρύνονται πολύ από το παράδειγμα της κλίσης της ΚΝΕ.

- (i) Το κλιτικό επίθημα -αι- εμφανίζεται στο σχηματισμό του ρήματος *ένι* 'είμαι' στον παρατατικό και στον υπερσυντέλικο π.χ. *έμ-αι*, *έτ^h-αι*, *ηγκ-αι*, στο *α'* πληθυντικό του αορίστου στην παθητική φωνή π.χ. *εκυλίμαϊ* αλλά και στο *γ'* πληθυντικό του αορίστου της ενεργητικής π.χ. *εκυλίαϊ* και της παθητικής π.χ. *εκυλίθαϊ*, */ecilit^hai/*.
- (ii) Το κλιτικό επίθημα -ωι- υπάρχει στον εξακολουθητικό και στιγμιαίο μέλλοντα π.χ. *θα κυλίχωι*, *θα κυλίτσωι*, στον συντελεσμένο μέλλοντα π.χ. *θα έχωι κυλιτθέ/cilit^he/*, στην υποτακτική ενεστώτα και αορίστου π.χ. *να κυλίχωι*, *να κυλίτσωι* καθώς και στην προστακτική ενεστώτα και αορίστου της ενεργητικής φωνής π.χ. *κυλίχωι*, *κυλίτσωι*.
- (iii) Το κλιτικό επίθημα -άννι- παρατηρείται π.χ. στο ρήμα 'έγγουρ *ένι*' (πηγαίνω), στο *γ'* πληθυντικό πρόσωπο του στιγμιαίου μέλλοντα, δηλαδή *θα ζάννι* 'θα πάνε'.

6. Το ιδίωμα της Καστάνιτσας

Όπως έχει αναφερθεί, στα χωριά Καστάνιτσα και Σίταινα ομιλείται από τους φυσικούς ομιλητές το βόρειο ιδίωμα της διαλέκτου. Με την έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε για το σχηματισμό του ρήματος στο ιδίωμα, διαπιστώθηκαν τα παρακάτω στοιχεία :

- (i) Στο ιδίωμα της Καστάνιτσας καταγράφηκε από τους φυσικούς ομιλητές ο τύπος *έμι α'* ενικό πρόσωπο και *ήκι γ'* πληθυντικό παρατατικού αντί του *ένι* και *ήγκιαϊ* αντίστοιχα που παρατηρήθηκαν στο νότιο ιδίωμα.
- (ii) Στο ιδίωμα καταγράφηκε ο τύπος, *θα κυλίχουν* (*γ'* πληθυντικό πρόσωπο, εξακολουθητικός μέλλοντας, οριστικής, ενεργητικής φωνής) κάτι που μας φέρνει πολύ κοντά στον αντίστοιχο τύπο της ΚΝΕ.
- (iii) Αξίζει να τονιστεί ότι κατά την φυσική ομιλία, οι ομιλητές δανείζονται ρήματα της ΚΝΕ, που δεν υπάρχουν στα Τσακόνικα και τα προσαρμόζουν στη διάλεκτο. Για παράδειγμα, κατά την ροή της φυσικής ομιλίας ένας ομιλητής μπορεί να διατυπώσει τον τύπο *ένι τρέχου* αντί του *ένι τσάχου* 'τρέχω'. Κρατούν την δομή του ρήματος αλλά επηρεάζονται σε λεξικολογικό επίπεδο από την ΚΝΕ.
- (iv) Η ύπαρξη του /l/. Οι φυσικοί ομιλητές στην Καστάνιτσα, διατύπωσαν τύπους ρημάτων με την παρουσία του /l/, ενδεικτικά αναφέρω *θέλου*, *λαλού*, *λαχανιάζου*, *λαβαίνου*. Αντίθετα στο νότιο ιδίωμα, και οι ομιλητές

στο Λεωνίδιο και στον Τυρό, διατύπωσαν τα παραπάνω ρήματα με αποβολή του /l/, δηλαδή *θέου, αού, αχανιάζου, αβαινού*. Σύμφωνα με τον Κωστάκη (1951 :33) στο νότιο ιδίωμα έχουμε την αποβολή-πτώση του /l/ πριν από τα α, ο, ου, στην αρχή ή μέσα στη λέξη. Επιπρόσθετα, (Γ. Χατζιδάκης 1892 :8·Δέφνερ 1881: 125, 1870: 210) πιστεύουν ότι το φαινόμενο είναι νεότερο. Μπορούμε λοιπόν να μιλήσουμε για μια ψευδή αποκατάσταση για το ιδίωμα της Καστάνιτσας-Σίταινας.

7. Παραδειγματική ομοιομορφία

Τα είδη της παραδειγματικής ομοιομορφίας σύμφωνα με την Bybee, (1985) είναι δυο, η ενδοπαραδειγματική και η διαπαραδειγματική.

Στα τσακόνικα μπορεί να παρατηρηθεί τόσο η ενδοπαραδειγματική όσο και η διαπαραδειγματική ομοιομορφία στο ρηματικό σύστημα.

Π.χ. *Είν(ι) έχ-ουντ-ε, έχ-ουντ-ε, έχ-ουντ-α κυλιθ-έ,-ά,-έ/cilit^he-a-e/*. Οι τύποι των ρηματικών επιθέτων του αρσενικού και του ουδετέρου συμπίπτουν *κυλιθ-έ, κυλιθ-έ* καθώς και οι τύποι των μετοχών του αρσενικού και του θηλυκού στον πληθυντικό αριθμό *έχ-ουντ-ε, έχ-ουντ-ε* (διαπαραδειγματική ομοιομορφία). Επίσης ο τύπος της μετοχής του ουδετέρου στον ενικό αριθμό συμπίπτει με τον τύπο της μετοχής του ουδετέρου στον πληθυντικό αριθμό π.χ. *ένι έχ-ουντ-α κυλιθ-έ, είν(ι) έχ-ουντ(-α) κυλιθ-έ* (ενδοπαραδειγματική ομοιομορφία).

Συμπερασματικά, ο συνδυασμός της διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας με την ενδοπαραδειγματική ομοιομορφία για τις μετοχές (ονοματικό σύστημα) του ενεστώτα μέσα σε ένα ρηματικό παράδειγμα-περιβάλλον, όπως αυτό του παρακειμένου και του υπερσυντέλικου, συνηγορεί υπέρ της οικονομίας που μπορεί να παρουσιάζει η διάλεκτος.

8. Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας έρευνας-εργασίας ήταν η καταγραφή του ρηματικού συστήματος της τσακόνικης διαλέκτου συγχρονικά, μέσα από έρευνα πεδίου. Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν :

- (i) Ο σχηματισμός του ρήματος στα τσακόνικα είναι περιφραστικός. Με το συνδυασμό του Μεσαιωνικού τύπου και της μετοχής ενεστώτα στα τρία γένη, ο σχηματισμός του ρήματος συνδυάζει τόσο στοιχεία της Αρχαίας Ελληνικής (ονοματικό σύστημα) όσο και της Νέας Ελληνικής.
- (ii) Έντονη επίδραση της KNE στο σχηματισμό του μέλλοντα, *θα κυλίζουν* διατυπώθηκε από τους ομιλητές, και *όχι εθα κυλίζουν*.
- (iii) Η διάλεκτος δεν σχηματίζει υποτακτική ή προστακτική συντελικού χρόνου (παρακειμένου).
- (iv) Ο συνδυασμός της διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας με την ενδοπαραδειγματική ομοιομορφία για τις μετοχές (ονοματικό σύστημα) του ενεστώτα, μέσα σε ένα ρηματικό παράδειγμα-περιβάλλον όπως αυτό του παρακειμένου και του υπερσυντέλικου, συνηγορεί υπέρ της οικονομίας που μπορεί να παρουσιάζει η διάλεκτος.

- (v) Κατά την φυσική ομιλία, οι ομιλητές δανείζονται ρήματα της ΚΝΕ, που δεν υπάρχουν στα Τσακωνικά και τα προσαρμίζουν στη διάλεκτο.
- (vi) Η διάλεκτος διαθέτει κλιτικά επιθήματα (κυρίως στο μέλλοντα) που είναι ίδια με την ΚΝΕ.
- (vii) Τέλος, αξίζει να καταγραφεί και να μελετηθεί η μορφή της διαλέκτου σε αυτή τη χρονική περίοδο. Η ύπαρξη μιας τέτοιας έρευνας για τα τσακωνικά, θεωρείται επιτακτική ανάγκη, αν λάβουμε υπόψιν την κυριαρχία της ΚΝΕ έναντι των διαλέκτων. Αν και σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, η μελέτη των διαλέκτων βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο, στην ελληνική πραγματικότητα η φιλολογική προκατάληψη καθυστέρησε αρκετά τη διαλεκτική έρευνα, χάνοντας πολύτιμα πολιτισμικά και γλωσσολογικά δεδομένα.

9. Βιβλιογραφία

- Άμαντος, Κ. 1921. “Τσακωνιά – Sclavonia”, στο Αφιέρωμα εις Γ.Ν. Χατζιδάκι, Αθήνα, 130-134.
- Βαξεβάνης, Ν. 2012. *Το φαινόμενο της παραδειγματικής ομοιομορφίας στο ονομαστικό σύστημα των νεοελληνικών διαλέκτων*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Browning, B. 1995. *Η Ελληνική Γλώσσα Μεσαιωνική και Νέα*. Μτφρ. Κονομή 3^η έκδοση. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Bourguet, Emile. 1927. *Le dialecte laconien*. Paris.
- Δέφνερ, Μ. 1923. *Λεξικόν της Τσακωνικής διαλέκτου*. Αθήνα: Εστία.
- Deffner, M., *Zakonische Grammatik*. Berlin 1881.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. 1994. *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. 3^η έκδοση 2001. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1951. *Σύντομη Γραμματική της Τσακωνικής Διαλέκτου*. Αθήνα: Institut Français d' Athènes.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1989. *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. 1 τόμ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1989. *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. 2 τόμ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1989. *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*. 3 τόμ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Κωστάκης, Θ.Π. 1999. *Γραμματική της Τσακωνικής Διαλέκτου (ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΛΕΩΝΙΔΙΟΥ- ΠΡΑΣΤΟΥ)*. Αθήνα.
- Λιώσης, Ν. 2010. Η γραμματικοποίηση στις περιφραστικές δομές μέλλοντα της τσακωνικής: ιστορικές και κοινωνιογλωσσικές παρατηρήσεις. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 30*, 372-384. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_30_372_384.pdf Τελευταία πρόσβαση : 27/08/2017
- Οικονόμου, Θ. 1870. *Γραμματική της τσακωνικής διαλέκτου*. Αθήνα.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης
- Ράλλη, Α., Δ. Μελισσαροπούλου & Σ. Τσολακίδης. 2007. Ο παρακείμενος στη νέα ελληνική και στις διαλέκτους : παρατηρήσεις για τη μορφή και την εξέλιξή του. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 27*. Θεσσαλονίκη : ΙΝΣ, 361-372.
- Ράλλη, Α. 2016. *Η Τσακωνική Διάλεκτος*. Προφορική Ανακοίνωση στο Σύλλογο Αρκάδων.
- Perrot, H. 1934. *Introduction al' etude du dialecte tsaconien*. Paris.
- Τζιτζιλής, Χ. 2000. Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης κ.ά., 15-22. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας
- Χατζιδάκις, Γ. 1905. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τόμ. Α΄. Αθήνα.
- Χατζιδάκις, Γ. 1907. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τόμ. Β΄. Αθήνα.
- Hatzidakis, G.N. 1892. *Einleitung in die neugriechische Grammatik*. Leipzig.

Χόρροκς, Τζ. 2011. Ελληνικά: *Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. 3^η Έκδοση. Αθήνα: Βιβλιοπόλειον της Εστίας